

A vărsa apă în mare – simplă traducere sau calc frazeologic?

Cristinel MUNTEANU

0. Nu există o știință veritabilă a viitorului. O spune foarte limpede Eugeniu Coșeriu, cu referire specială la lingvistică, dar și la activitățile culturale (al căror subiect este omul): „Las previsiones en el campo de las actividades humanas no pertenecen propiamente a la ciencia (no hay, en realidad, ciencia del futuro), sino a la actividad practica”¹. Se poate vorbi *doar* despre *posibilitățile de dezvoltare* ale științei sau ale culturii în genere. După Coșeriu, cultura include filozofia, știința, religia și mitologia, arta și limbajul, acesta din urmă stând la baza tuturor celorlalte manifestări omenești enumerate.

Marele lingvist român definea limbajul în felul următor: „limbajul este o activitate umană *universală* care se realizează *în mod individual*, dar totdeauna conform unor tehnici *istoric* determinate («limbi»)”². Se desprind din această definiție cele trei niveluri ale limbajului (universal, istoric și individual), cărora le revin și trei straturi de conținut (desemnarea, semnificatul și sensul), precum și trei tipuri de norme aferente (congruența, corectitudinea și adecvarea). Pentru fiecare dintre respectivele niveluri pot fi relevate anumite *posibilități* care fac limbajul să se primenească neîncetat, să evolueze în acord cu una dintre universalile sale (valabilă și în cazul culturii): *creativitatea* (sau *enérgeia* – în accepție aristotelică).

Dar scopul comunicării noastre este mai modest. Ne interesează numai acele posibilități prin care o expresie ca **a vărsa / arunca / turna / căra apă în mare* ar fi reușit să intre în limba română. Ceea ce propunem nu este chiar un exercițiu de imaginație, întrucât am identificat unele fapte pe care titlul lucrării se poate sprijini.

1. Probabil că originea sintagmei *a vărsa apă în mare* (ca imagine a inutilității unei acțiuni) trebuie căutată în limba latină (populară). Într-adevăr, cea mai cuprinzătoare antologie autohtonă de expresii, maxime, citate celebre etc. latinești (numărând nu mai puțin de 7777), redactată de Eugen Munteanu și Lucia-Gabriela Munteanu³, este și singura colecție ce o înregistrează, confirmând că aceasta circula în latină, în Evul Mediu (căci mai devreme nu o atestă), sub forma *In mare fundis aquam* sau, într-o formulă extinsă, *In mare fundit aquam qui corrigit insipientes* [‘Varsă apă în mare acela care vrea să-i îndrepte pe cei lipsiți de minte’]. S-ar părea că prima formă este un frazeologism obținut prin secționarea unui enunț bimembru, cum este cel deja

¹ Vezi *Sobre el desarrollo de la lingüística*, în Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística* (segunda edición, revisada), Madrid, Editorial Gredos, 1991, p. 257. De asemenea, să se consulte Eugeniu Coșeriu, *Universul din scoică* (interviuri), Chișinău, Editura Știința, 2004, p. 38.

² Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău, Editura Arc, 2000, p. 233.

³ Eugen Munteanu, Lucia-Gabriela Munteanu, *Aeterna latinitas. Mică enciclopedie a gândirii europene în expresie latină*, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 123.

amintit (*In mare fundit aquam qui corrigit insipientes*)⁴. În realitate, lucrurile stau mai degrabă invers: credem că unitatea frazeologică trebuie luată drept formă primară⁵.

Într-o amplă lucrare de paremiologie comparată, Gabriel Gheorghe⁶, utilizând numeroase surse bibliografice, consemnează expresiile latinești *mari aquam addere* și *aquas in mare fundere (ferre)*, la care adaugă (deși expresia prezintă o altă imagine) *in mare aquam quaerit*. Pentru cel de-al doilea exemplu, atestându-i astfel și vechimea, cercetătorul oferă un citat din *Tristele* lui Ovidiu: „In litus harenas,/ In segetem spicas, in mare fundat aquas” (Ovidius, *Tristia*, V, VI, 43-44). Există și reflexe romanice (cu suficiente atestări în limbile neolatine): în franceză – *porter de l’eau à la mer* (cu varianta ~ *à la rivière*), în italiană – *portare acqua in (al) mare*, în portugheză – *è levar água ao mar*, în spaniolă – *llevar agua a la (al) mar*⁷. La acest capitol, româna suferă, întrucât se pare că nu a moștenit expresia în cauză. Părăsind spațiul romanic, menționăm că o altă lucrare de referință, dicționarul lui G.L. Apperson⁸, care dă primele atestări pentru „the English proverbs and proverbial phrases”, înregistrează, cu aceeași semnificație, *to cast water into the sea* [‘a arunca apă în mare’], cu varianta ~ *into the Thames* [‘~ în Tamisa’], atestată încă din 1509 (cea cu Tamisa apare încă din 1377). Apperson face referire și la o formă din Ovidiu: „*His qui contentus non est, in mare fundat aquas*”⁹ (trimitând, de fapt, la aceleași versuri [sic!], citate deja după Gabriel Gheorghe).

2. Pentru români, «marea» a reprezentat o noțiune fabuloasă (vezi *a fâgădui marea cu sarea ori peste nouă mări și nouă țări*)¹⁰, pe care au cunoscut-o mai puțin sau deloc. Se explică astfel de ce românul, în situații similare, preferă să spună *a căra apă la puț / la fântână*, eventual *a căra apă la râu*¹¹, dar nu și **a căra apă în / la mare*. Cu toate acestea, Gabriel Gheorghe înregistrează, în același loc și cu aceeași semnificație, și construcția *aruncă picătura-n mare*, indicând o unică sursă¹² – este posibil ca expresia

⁴ Pentru astfel de exemple, românești (de „eșuare a proverbului în locuțiune”), obținute prin secționarea unui enunț bimembru, vezi Stelian Dumitrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești* (ediția a II-a), Iași, Editura Institutul European, 2001 (s.v. *cât ai zice pește sau a strica orzul pe găște*).

⁵ Dintr-o altă perspectivă și urmărind cu totul alte scopuri, ne-am referit la această expresie în studiul *Nu există sinonimie interlingvistică (cu referire la sinonimia frazeologică)*, în „Limba română”, Chișinău, anul XVI, nr. 4-6, 2006, p. 106-111; de asemenea, vezi Cristinel Munteanu, *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, Pitești, Editura „Independența Economică”, 2007, p. 147-148.

⁶ *Proverbele românești și proverbele lumii romanice. Studiu comparativ*, București, Editura Albatros, 1986, p. 77.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Dictionary of Proverbs*, Wordsworth Editions Ltd., 1993.

⁹ Apperson, *Proverbs*, p. 84. Atât la Gabriel Gheorghe, cât și la Apperson, citatul apare trunchiat. Contextul exact este „*His qui contentus non est, in litus harenas, / In segetem spicas, in mare fundat aquas*”. Iată și traducerea lui Teodor Naum: „Nu ți-i destul? Mai pune nisip pe malul mării,/ Mai pune apă-n mare și spice într-un lan!” (Publius Ovidius Naso, *Tristele. Ponticele*, București, Editura Univers, 1972, p. 171).

¹⁰ Pentru discuții (inclusiv legate de *a fâgădui marea cu sarea*) vezi G. Ivănescu, ce susține punctul de vedere al lui Pușcariu, în *Istoria limbii române*, (ediția a II-a), Ed. Junimea, Iași, 2000, p. 368 și, mai ales, Stelian Dumitrăcel, *op. cit.*, p. 224.

¹¹ Vezi Gabriel Gheorghe, *loc. cit.* și Stelian Dumitrăcel, *op. cit.*, s.v. *fântână* (după opinia lui St. Dumitrăcel, în această expresie se conservă semnificația etimologică a termenului *fântână* < lat. *fontana*, adică ‘izvor’). Ca frazeologisme sinonime pot fi amintite *a căra lemne în pădure*, *a arăta lupului pădurea*, *a vinde castraveți la grădinar*, *a învăța pe dracu’ să dea cu pușca*.

¹² Elie Cristea, *Proverbe, maxime, asemănări și idiotisme, colectate din graiul Românilor din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1901, p. 13.

să provină, pe cale cultă, tot din latină. Este interesant că, pentru aceeași idee a inutilității, maghiara are frazeologismul *a Danuba vizet hord* [‘a căra apă în Dunăre’]¹³, iar germanii, în același sens, obișnuiesc să spună *Wasser in die Elbe tragen* [‘a căra apă la Elba’]¹⁴.

3. Și totuși, expresia *a vărsa / a turna / a căra apă în mare* ar fi putut pătrunde și în limba română, fără prea mari probleme. O dovadă o constituie faptul că traducătorii români (ca și cei străini, de altfel) nu s-au sfiit să o traducă *ad litteram*. Într-o primă traducere românească integrală a cărții lui Cervantes, *Don Quijote de la Mancha*¹⁵, cei dintâi replică din capitoul XXIII (după episodul în care niște răufăcători le administrează o bătaie strașnică tocmai celor care-i eliberaseră) este: „– Am auzit întotdeauna spunându-se, Sancho, că *a face bine unor oameni de nimica e ca și cum ai turna apă în mare*”. Cu siguranță, este o traducere fidelă a originalului spaniol (cf. nota nr. 18), iar englezii procedează la fel într-o clasică traducere: „Sancho, I have always heard it said, that *to do a kindness to clowns is like throwing water into the sea*”¹⁶. Cele spuse de noi sunt confirmate și de cea mai recentă traducere românească a aceluiași roman¹⁷: „– Am auzit mereu zicându-se, Sancho, că, de faci bine moșicimii, *apă-arunci de-a surda-n mare*”¹⁸. Este, totodată, semnificativ faptul că, cel mai probabil, la generalizarea în limba engleză a expresiei *to cast water into the sea* (care poate reprezenta și un caz firesc de poligeneză – englezii sunt înconjurați de mare), a contribuit și cartea lui Cervantes, căci Apperson o află și într-o traducere a textului *Don Quijote*, de pe la 1654, făcută de un oarecare Gayton. Desigur, nici posibilitatea calchierii unui enunț latinesc celebru nu trebuie exclusă.

Însă expresia vizată fusese transpusă în românește mai devreme, fiindcă o descoperim în cel mai vechi manuscris al cărții populare *Floarea darurilor* (datat cam pe la 1592-1604 și găsit la Putna – tălmăcirea s-a făcut după originalul italian, *Fiore di virtù*, mic tratat de morală, cu puternic răsădit în literatura Evului Mediu, avându-l ca autor pe călugărul benedictin Tommaso Gozzadin din Bologna veacului al XII-lea): „Că cine dă oamenilor ce nu-s și credincioși și nu-ț trebuie de vrun lucru, aceea easte perită, ca și [cum] *leapedzi apă în mare*”¹⁹.

4. Traducerile nu fac o limbă (după cum nu fac o literatură). Totuși, Petru Zugun, din al cărui curs de lexicologie extragem citatul de mai jos, este de părere că:

¹³ Cf. Ametista Evseev, *Structura expresiilor frazeologice în limbile rusă și română* (rezumatul tezei de doctorat), Universitatea din București, 1979, p. 6.

¹⁴ Cf. Irina Condrea, *Traducerea din perspectivă semiotică*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2006, p. 115.

¹⁵ Traducere de Ion Frunzetti și Edgar Papu, București, Editura Meridiane, 1969.

¹⁶ Miguel de Cervantes Saavedra, *Don Quixote*, Wordsworth Editions Ltd, 1993, p. 140 (versiunea englezească, aparținând lui P.A. Motteux, datează de pe la 1700-1703).

¹⁷ Miguel de Cervantes, *Don Quijote de la Mancha*, traducere din spaniolă, cuvânt înainte, cronologie, note și comentarii de Sorin Mărculescu, Pitești, Editura Paralela 45, 2004.

¹⁸ *Op. cit.*, p. 223. Tălmăcirea este cam pleonastică, dar intenția traducătorului se explică prin nota 438, de la aceeași pagină: „Proverb [sic!] cunoscut, «echar agua en la mar», a da cui are sau a face ceva inutil. De remarcat succesiunea a două octosilabe trohaice”. De altfel, precizările din *Nota traducătorului* sunt sugestive: „Foarte numeroasele proverbe, una din extraordinarele surse ale umorului în *Don Quijote*, mai ales în gura lui Sancho Panza, le-am tradus în înțelesul strict al termenului, nu le-am echivalat, păstrându-le, ori de câte ori a fost cazul, structura ritmică, asonanțele sau rimele [...], calchiind uneori chiar expresii idiomatice care mi s-au părut perfect inteligibile, totul fiind consemnat în note” (*op. cit.*, p. V-VII).

¹⁹ *Cărți populare. I. Floarea darurilor. Sindipa*, text îngrijit și prefăță de Alexandra Moraru, București, Editura Minerva, 1996, p. 136.

„Menținerea, în echivalare, a expresiilor, când este pe deplin motivată prin înțelegerea ei și prin satisfacerea nevoii de expresivitate, îmbogățește limba. Astfel, echivalarea românească prin expresia *a săpa cu hârlețul în mare* «a irosi timp și eforturi», a expresiei corespunzătoare din italiană (în traducerea lui Aurel Covaci din *Pentameronul* lui Giambattista Basile), trebuie apreciată ca mai izbutită decât ar fi fost sinonimizarea²⁰ ei prin expresiile specific românești *a tăia frunză la câini* sau *a umbla de frunza frâsinelului* (în limbajul lui Ion Creangă)”²¹.

Afirmația profesorului ieșean trebuie acceptată cu o anumită rezervă. Simpla redare *mot à mot* în românește a unei expresii, chiar motivată fiind, într-un text care, la rândul-i, este tot o traducere (a unui roman, bunăoară), *nu îmbogățește limba*, atâta timp cât rămâne în stadiul de *hapax*. Pentru a pătrunde în limbă, este nevoie ca respectivul frazeologism să fie utilizat (de mai multe ori și de mai mulți vorbitori) în acte de limbaj/discursuri inedite. Pentru a intra ulterior în dicționare, sunt necesare atestări. Însă, uneori, faptul că nu există atestări pentru o expresie nu înseamnă că expresia în cauză nu există într-o limbă. În acest sens, se poate aduce următorul argument. Afirmam anterior că în română se spune, în mod firesc, *a căra apă la fântână* (un excelent echivalent pentru *a săpa cu hârlețul în mare*). O construcție similară, *to carry water to the fountain*, având aceeași semnificație, nu este înregistrată în dicționarele de *idioms* ale limbii engleze (nici în cel al lui Apperson). Și totuși, într-o formă identică expresiei românești, am descoperit, absolut întâmplător, izolarea *a căra apă la fântână* la scriitorul englez (de origine americană) Henry James: „to espouse a paragon of wisdom would be but *to carry water to the fountain* [‘a susține un model de înțelepciune n-ar fi altceva decât *să cari apă la fântână*’]”²².

5. Pentru moment, deși deținem câteva atestări ale sintagmei discutate, nu putem susține că avem de-a face cu un calc frazeologic, deși ar respecta unele criterii. Amintim, ca atare, cuvintele lui Theodor Hristea: „...subliniem că orice calc de structură (fie el lexical sau frazeologic) este, în același timp, și o traducere sui-generis, însă *nu orice traducere reprezintă un calc*”²³. Nu avem de-a face cu un calc frazeologic, fiindcă sintagma respectivă nu funcționează, în contextele identificate, ca frazeologism. De altfel, niciunul dintre dicționarele importante ale limbii române (de la *Etymologicum Magnum* până la DLR) nu o înregistrează. Calcul reprezintă [și] un procedeu de îmbogățire a vocabularului sau a frazeologiei, explicând apariția unui fapt lingvistic (cel mai adesea datorită suprapunerii a două competențe idiomatice/lingvistice în conștiința unui vorbitor), după ce a fost constatată prezența acestuia în limbă. Or, *a vărsa apă în mare* este un frazeologism (ipotetic) pentru care nu avem, deocamdată, atestări în limba română în ceea ce privește utilizarea în alte contexte decât cele ale traducătorilor. Este foarte probabil să nu circule deloc. Este, mai degrabă, posibil să circule ca zicală – sau citat celebru – enunțul (aparținând discursului repetat, după Coșeriu) *A face bine unor*

²⁰ Mai adecvat ar fi fost să se spună *echivalarea* decât *sinonimizarea*. Considerăm că sinonimia interlingvistică este de neconceput (vezi articolul nostru citat supra, la nota nr. 5).

²¹ Petru Zugun, *Lexicologia limbii române*, Iași, Editura Tehnopress, 2000, p. 36. O expresie asemănătoare, vizând inutilitatea unei acțiuni, există și în spaniolă: *cavar en el agua*.

²² Cf. *The New Penguin English Dictionary*, Penguin Books Ltd., 2001, p. 1010, s.v. *paragon*. Precizăm, în mod expres, că frazeologismul a fost descoperit în acest dicționar într-un citat întrebuițat doar pentru a ilustra semnificația cuvântului *paragon*.

²³ Theodor Hristea (coord.), *Sinteze de limba română* (ediția a III-a), București, Editura Albatros, 1984, p. 104-105.

*oameni de nimica e ca și cum ai turna apă în mare*²⁴. Ceea ce este cu totul altceva, întrucât o unitate frazeologică reprezintă un echivalent potențial al cuvântului (având semnificat), pe câtă vreme un citat sau un proverb reprezintă deja un [micro]text dotat cu sens (în accepție coșeriană). Să se observe, de asemenea, că, în cadrul eventualei zicale, frazeologismul ar constitui termenul unei comparații (ireale).

Într-adevăr, anumite expresii idiomatice, prin imaginile exprimate, sunt perfect inteligibile pentru cititori, întrucât există aceste posibilități universale ale vorbirii, date de regulile generale ale gândirii și ale cunoașterii lucrurilor (așa se explică și cazurile de poligeneză). Pentru aceeași idee există inovații plastice și la scriitori. În romanul lui Eugen Barbu, *Groapa*, naratorul comentează, după ce un părinte își ceartă copilul: „Vorbele cădeau ca ploaia în baltă”. O imagine asemănătoare, simbolizând zădărnicia acțiunilor omenești, întâlnim și la Eminescu, în poezia *Epigonii*: „Noi cârpim cerul cu stele, noi mănjim marea cu valuri”.

6. Răspunzând la întrebarea din titlu, vom spune că, deocamdată, avem de-a face, probabil, cu o simplă traducere. În eventualitatea în care expresia *a vărsa / a căra apă în mare* există deja în vorbirea și competența unor români, atunci fenomenul poate primi una sau mai multe dintre explicațiile sistematizate mai jos:

[a] Deși nu a fost moștenită, unitatea frazeologică s-ar fi putut forma ulterior pe tiparul unei expresii idiomatice deja existente (pe care s-a grefat cuvântul *mare*), cum este *a căra apă la puț / fântână*, prin mecanismul variației sinonimizative (alți cercetători întrebuițează termenii substituie / derivare / radiație / analogie sinonimică)²⁵. Așa au luat naștere, de pildă, expresii ca *a lua în balon / tramvai / avion* etc., pornind de la izolarea *a lua* (pe cineva) *în căruță* ‘a lua peste picior’.

[b] Un citat celebru [tradus], precum *A face bine unor oameni de nimica e ca și cum ai turna apă în mare*, ar fi putut „eșua” într-o expresie. Comparația în sine nu ridică probleme, căci se poate „topi” direct în imagine. Așa s-a întâmplat cu *a se întoarce cu coada între picioare*, pe care o aflăm la un cronicar (Radu Popescu): „s-au întorsu îndărăt, ca niște câini cu coadele între picioare”²⁶.

[c] Citatele și expresiile latinești consacrate pot circula atât în [enunț] original (*De mortuis nil nisi bene; Mens sana in corpore sano*), cât și în traducere (*Despre morți numai de bine; Minte sănătoasă în corp sănătos*). Este posibil ca (într-un cerc elevat) *in mare fundis aquam* să circule ca expresie calchiată. Și în acest caz se poate ca o zicală [tradusă] precum „Varsă apă în mare acela care vrea să-i îndrepte pe cei lipsiți de minte” să „eșueze” într-o expresie.

[d] Între timp, românii au cunoscut marea. Așadar, „cunoașterea lucrurilor” (pentru care Coșeriu propunea și o disciplină aparte – *skeologia*), în ceea ce-i privește, s-a modificat. Acceptarea unei expresii ca *a vărsa / a căra apă în mare* (fie că se explică prin [a], [b] sau [c]) este posibilă, de vreme ce experiența vorbitorilor români (la nivel universal, competența elocuțională) este în concordanță (este congruentă, după Coșeriu) cu cea a altor popoare.

²⁴ Mărturisim că, în adolescență, înainte de a fi citit *Don Quijote de la Mancha*, am întâlnit fraza lui Cervantes într-un almanah („Almanahul pădurii”), ca *aporism*. Așa cum ne-a rămas nouă în minte (am și întrebuițat-o ocazional, pe vremea când nu aveam preocupări de lingvistică), este foarte posibil să fi fost preluată și de alți vorbitori.

²⁵ Vezi Cristinel Munteanu, *Sinonimia frazeologică...*, p. 149-155.

²⁶ *Ibidem*, p. 119.

***A vărsa apă în mare* [„to cast water into the sea”]
between mere Translation and Phraseological Translation Loan**

Our paper aims at pointing out the possibilities by means of which a phrase such as **a vărsa apă în mare* could have recently got into the Romanian language. It is not only fancy, since we have found out some evidence to support our point of view. Even if there are such similar idioms in Romanian made up on the same phraseological pattern, the phrase dealt with by us could have already been used / accepted by some speakers.

*Universitatea „C. Brâncoveanu”, Pitești, Filiala Brăila
România*